

סוגיה ג: מצות השבתת חמץ (1): מקור המצוה וזמנה

*

רקע

מצות השבתת חמץ מקבילה לכאורה לאיסור בל יראה ובל ימצא. בל יראה ובל ימצא מנוסחים כמצות לא תעשה, ומצות השבתת חמץ מנוסחת כמצות עשה, אבל התוצאה בשתיים זהה - איסור המצאות חמץ בפסח. הלומד את סוגיות הגמ' יודע שהבנה זו אינה מדויקת, יש הבדלים מהותיים בין איסור בל יראה ובל ימצא לבין מצות השבתת חמץ.

מקורות

- א. גמ' ד:ה: "תנן התם ר"מ אומר אוכלין כל חמש... לצורך הותרה נמי שלא לצורך"
- ב. רי"ף ב. באלפס, "תנן התם ר"מ אומר אוכלין כל חמש... דלא ליגע באיסור דאורייתא"
- ג. רא"ש סי' ד, "תנן התם ר"מ אומר אוכלין כל חמש... זמן שחיטה קאמר רחמנא"
- ד. רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ב ה"א

הסבר הסוגיה

"דכולי עלמא מיהא חמץ משש שעות ולמעלה אסור". [מן התורה - רש"י] [גמ' ד:]

הגמ' לומדת ממחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה בזמן ביעור חמץ, שיש איסור מהתורה להשהות חמץ מחצות יום ארבעה עשר בניסן, הגמ' דנה באריכות במקור האיסור. לרוב הדעות, איסור השהיית חמץ נובע ממצות השבתת חמץ, מצוה הנלמדת מהפסוק "אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם"¹.

רבי לומד את האיסור מהפסוק "לא תשחט על חמץ דם זבחי" - לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים". משמע שלדעתו המשהה חמץ ברשותו בערב פסח, עובר על לאו ולוקה עליו. הראשונים² אינם מקבלים הבנה זו בדברי רבי. לדעתם רבי מודה, שחייב השבתת חמץ נלמד מהפסוק "אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם", והפסוק "לא תשחט על חמץ דם זבחי" הוא רק גילוי מלתא, שזמן המצוה הוא בזמן שחיטת הפסח - לאחר חצות של יום ארבעה עשר³. הבנה זו מפורשת בברייתא: "אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם - מערב יום טוב.

¹ בגמ' דעות שונות, כיצד לומדים שהמצוה בארבעה עשר, ולא בחמשה עשר - כפשוטו הפסוק, וכיצד לומדים שהמצוה היא מחצות.

² תוס' ד"ה זמן, תוס' ר"פ ד"ה זמן, רבינו דוד ד"ה רבי אמי, רמב"ם פ"ב ה"א, ח"י הר"ן ד"ה זמן שחיטה.

³ הראשונים מפרשים כך, כיוון שבפרק תמיד נשחט אומרת הגמ' שהאיסור תלוי בשעת שחיטה של כל אחד ואחד, ובסוגיותנו אומרת הגמ' "זמן שחיטה אמר רחמנא".

או אינו אלא ביום טוב עצמו תלמוד לא לא תשחט על חמץ דם זבחי לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים".

איני יודע על ראשון החולק על הסבר זה. אומנם ברבינו דוד יש הד להסבר שלדעת רבא המצאות חמץ בארבעה עשר אסורה בלאו מהתורה⁴, אבל למסקנה הוא אינו מקבל אפשרות זו.

⁴ כמדומני שאף לאפשרות זו אין לוקים על הלאו, שהרי עיקר הלאו עוסק באיסור על כל אחד ואחד להשהות חמץ בזמן שהוא שוחט את הפסח, והאיסור כאן רק נלמד מאיסור זה. עיין דבר דומה ברמב"ם הל' מלכים פ"ו ה"י.